

Česká školní
inspekce

Srovnání vybraných znaků méně
úspěšných a velmi úspěšných tříd
na základě výsledků mezinárodních šetření
TIMSS 2015 a TIMSS 2011

Sekundární analýza

Praha, srpen 2017

2016
2017

Obsah

1	Úvod	3
2	Definice úspěšnosti tříd	3
3	Východiska – výsledky na jednotlivých dílčích škálách a podoblastech	4
4	Shrnutí	5
5	Přehled vybraných znaků méně úspěšných a velmi úspěšných tříd	7
5.1	Přehled vybraných znaků učitelů a jejich výukových metod	7
5.2	Přehled vybraných znaků žáků a jejich postojů ke škole a výuce	9
6	Vybrané znaky učitelů a žáků: podrobné výsledky	10
6.1	Vybrané znaky učitelů a jejich výukových metod	10
6.1.1	Vybrané znaky učitelů	10
6.1.2	Hodnocení školy z pohledu učitelů	11
6.1.3	Povolání učitele	12
6.1.4	Výuka ve třídě	13
6.2	Vybrané znaky žáků a jejich postoje ke škole a výuce	16
6.2.1	Sociodemografické znaky žáků a jejich domácí zázemí	16
6.2.2	Hodnocení školy očima žáků	17
7	Doplnění kontextu analýzy – zjištění z národní inspekční činnosti	21

1 Úvod

Mezinárodní šetření TIMSS (*Trends in International Mathematics and Science Study*) mapující oblast matematiky a přírodovědy patří k projektům, které organizuje Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání IEA (*The International Association for the Evaluation of Educational Achievement*).

V roce 2011 byly zjišťovány výsledky vzdělávání žáků 4. a 8. ročníků v 63 zemích z celého světa a v dalších 14 územně samosprávných celcích. Česká republika se účastnila pouze šetření žáků ze 4. ročníků. Zapojeno bylo 177 základních škol, více než 4 500 žáků a jejich rodičů, 291 učitelů a 177 ředitelů škol.

V roce 2015 byly zjišťovány výsledky žáků 4. a 8. ročníků v 57 zemích z celého světa a v dalších sedmi územně samosprávných celcích. Česká republika se účastnila pouze šetření žáků ze 4. ročníků. Zapojeno bylo 159 základních škol, více než 5 000 žáků a jejich rodičů, téměř 350 učitelů a 159 ředitelů škol.

Cíl analýzy

Cílem této analýzy je hledání společných a rozdílných znaků velmi úspěšných a méně úspěšných tříd s použitím výsledků českých žáků z mezinárodního šetření TIMSS 2011 a 2015. Zvolenou metodou je srovnávací analýza skupiny tříd s nejlepšími výsledky žáků (dále jako velmi úspěšné třídy) a skupiny tříd s nejlšími výsledky žáků (dále jako méně úspěšné třídy). Zaměřujeme se na to, do jaké míry se liší velmi úspěšné a méně úspěšné třídy zejména v jiných než socioekonomických faktorech, které mohou ovlivňovat výsledky žáků, a pokoušíme se hledat v širším kontextu odpověď na otázku, do jaké míry a v čem se liší metody a formy výuky používané učiteli v daných školách. Konkrétně sledujeme dvě oblasti:

- vybrané znaky učitelů a jejich výukových metod,
- vybrané znaky žáků a jejich postoje ke škole a k výuce.

Významný a mnohdy podstatný vliv na řadu aspektů v oblasti vzdělávání a vzdělávacích výsledků žáků má jejich socioekonomické zázemí. Tuto skutečnost je potřeba mít při posuzování jednotlivých faktorů stále na paměti. Pro doplnění proto také uvádíme, jak se v obou sledovaných skupinách liší vybrané socioekonomické znaky rodinného zázemí žáků.

Součástí analýzy je dále porovnání kvalitativních zjištění o konkrétních školách z dalších zdrojů informací, které má Česká školní inspekce k dispozici, se zjištěními získanými z mezinárodního šetření TIMSS 2015.

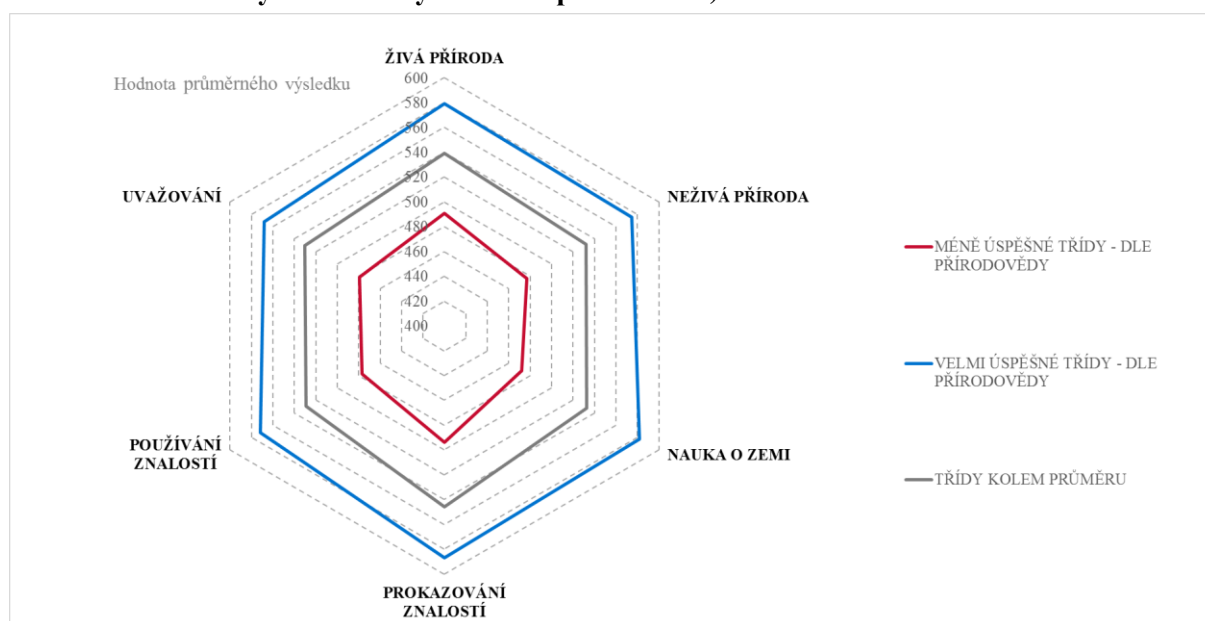
2 Definice úspěšnosti tříd

Třídy byly děleny tak, aby žáci z méně i z velmi úspěšných tříd tvořili zhruba stejně velký podíl z celé populace žáků čtvrtých tříd. Při hledání společných a rozdílných rysů méně a velmi úspěšných tříd byla analýza prováděna na základě výsledků dosažených českými žáky v přírodovědě. Při dělení českých žáků dle výsledků v přírodovědě byly do skupiny méně úspěšných tříd zařazeny ty s největším podílem žáků na nízké nebo pod nízkou vědomostní úrovni v přírodovědě tak, aby tato skupina zahrnovala asi 12 % všech žáků, a do skupiny velmi úspěšných tříd byly zařazeny ty s největším podílem žáků na vysoké nebo velmi vysoké vědomostní úrovni tak, aby opět obsahovaly zhruba 12 % všech žáků.

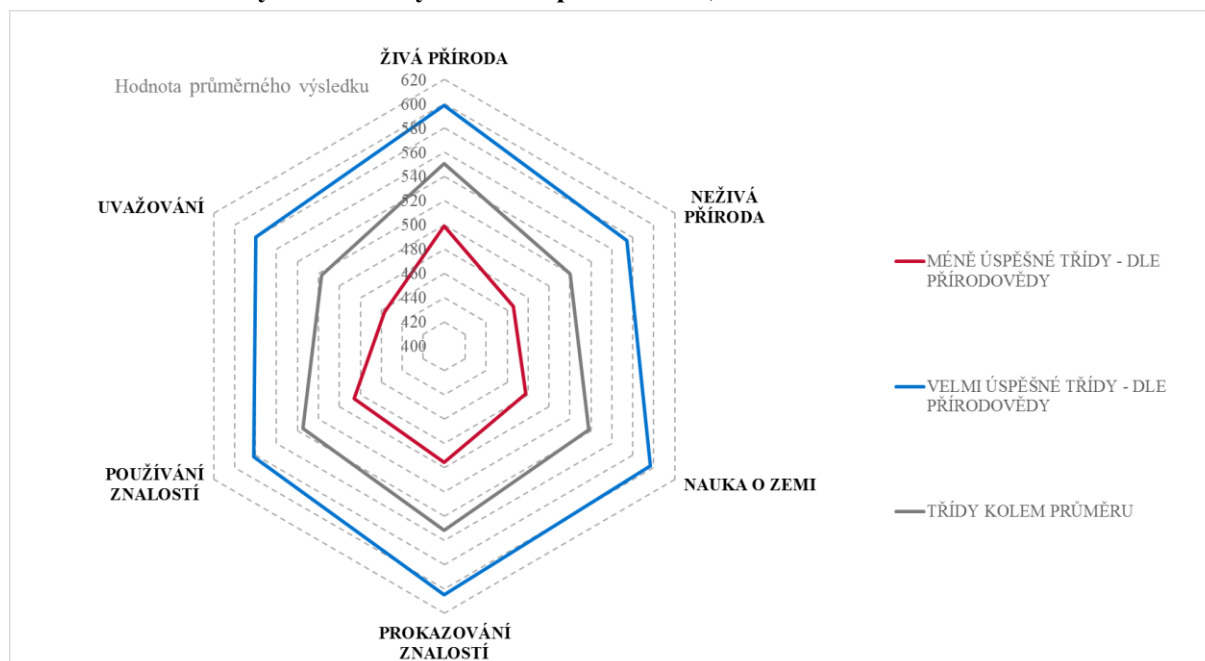
3 Východiska – výsledky na jednotlivých dílčích škálách a podoblastech

Velmi úspěšné a méně úspěšné třídy se liší nejen celkovým výsledkem, ale i ve výsledcích v jednotlivých dílčích škálách – podoblastech definovaných koncepčním rámcem. Jak je ovšem patrné z následujících grafů, nedá se říci, že by se žáci z méně úspěšných tříd v některé podoblasti žákům z velmi úspěšných tříd znatelně více přibližovali anebo ještě více vzdalovali. Také nejsou patrné významné rozdíly mezi šetřeními TIMSS 2015 a TIMSS 2011.

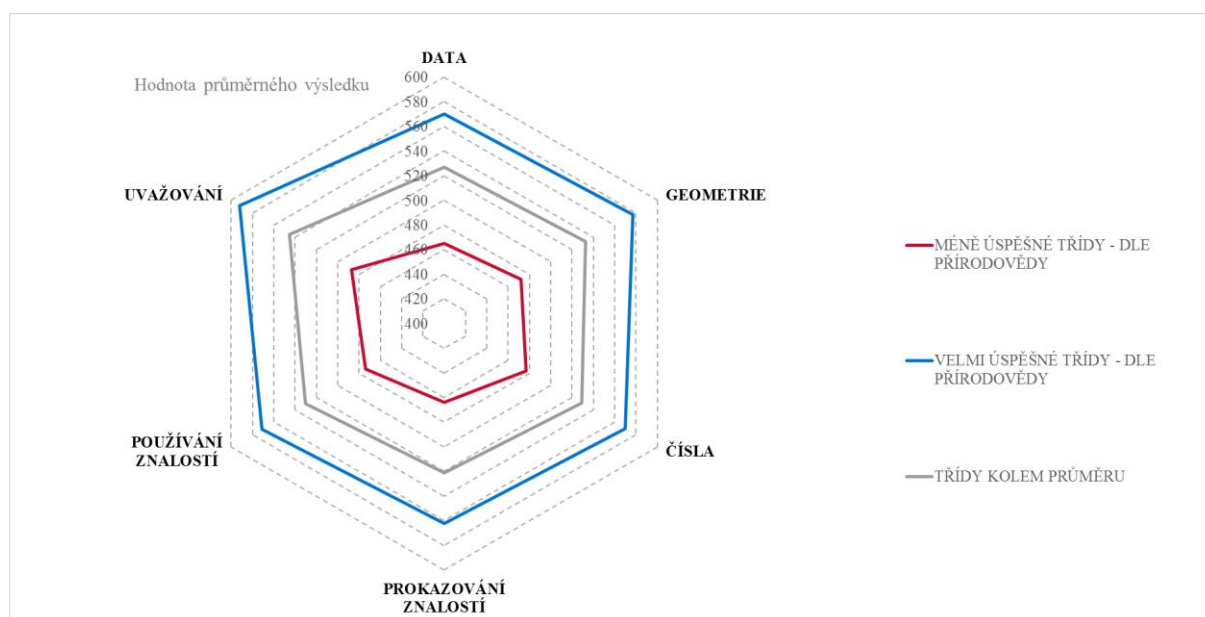
Graf č. 1 Srovnání výsledků na dílčích škálách PŘÍRODOVĚDY – TIMSS 2015 (dělení dle výsledků českých žáků v přírodovědě)

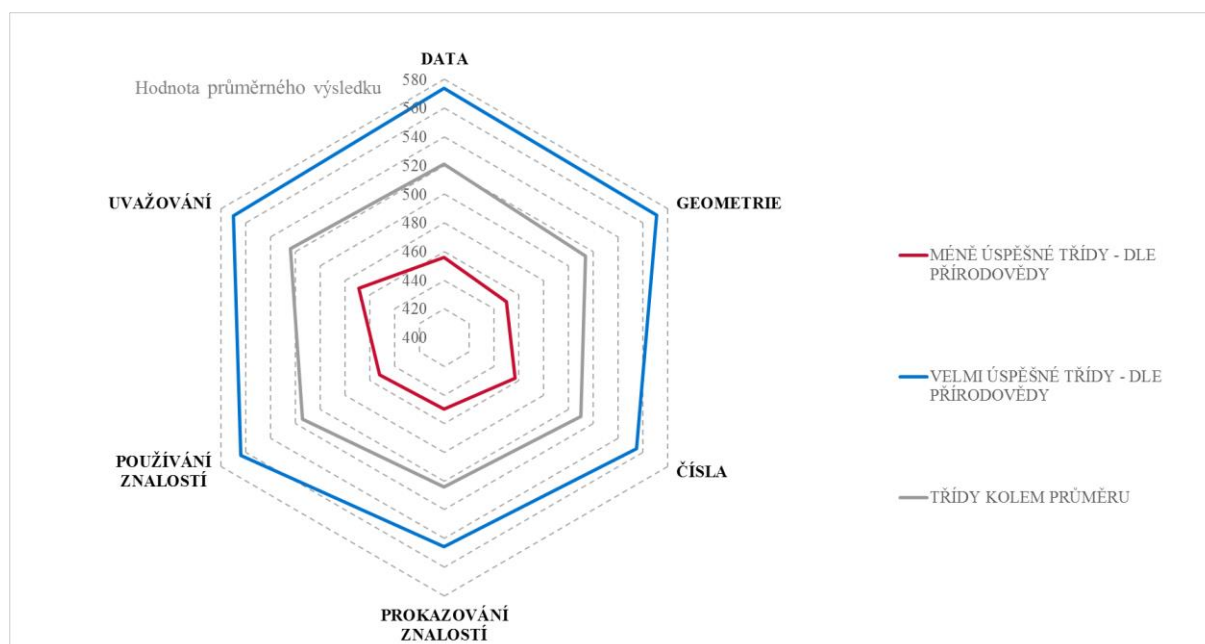
Graf č. 2 Srovnání výsledků na dílčích škálách PŘÍRODOVĚDY – TIMSS 2011 (dělení dle výsledků českých žáků v přírodovědě)

Graf č. 3 Srovnání výsledků na dílčích škálách MATEMATIKY – TIMSS 2015 (dělení dle výsledků českých žáků v přírodovědě)

Graf č. 4 Srovnání výsledků na dílčích škálách MATEMATIKY – TIMSS 2011 (dělení dle výsledků českých žáků v přírodovědě)

4 Shrnutí

- **Téměř všichni žáci ve velmi úspěšných třídách jsou vyučováni učiteli s minimálně magisterským stupněm vzdělání a snahou dále se profesně zdokonalovat, v méně úspěšných třídách jsou to jen čtyři pětiny a s menší mírou ochoty pracovat na svém profesním růstu.**
- **Ve velmi úspěšných třídách učí učitelé, kteří jsou o něco spokojenější se svým povoláním, než je tomu u učitelů méně úspěšných tříd.**

- Téměř dvě třetiny žáků velmi úspěšných tříd učí učitelé, kteří **hodnotí svou školu jako velmi bezpečnou a jako místo, ve kterém jsou dodržována pravidla**. V případě méně úspěšných tříd učitelé vyučují jen dvě pětiny žáků.
- V hodnocení vlastní **sebedůvěry** téměř všichni **učitelé přírodovědy** uvádějí, že si věří v tom, že dokážou přizpůsobovat výuku tak, aby žáky zaujala. Také pomáhají žákům uvědomit si, proč je dobré se přírodovědu učit, a ukazují jim tento předmět tak, aby si uvědomovali, že získané znalosti využijí. Z hlediska vlastní sebedůvěry týkající se výuky přírodovědy se učitelé velmi a méně úspěšných tříd liší v míře vnímané sebedůvěry (vyšší míra u učitelů velmi úspěšných tříd).
- **Učitelé méně úspěšných tříd uvedli, že působí ve školách, které kladou menší důraz na studijní úspěch žáků**, mají mírně horší školní klima (nejvýraznější propad vůči velmi úspěšným třídám je v menší ukázněnosti a slušném chování žáků) a nabízejí učitelům o něco **horší pracovní podmínky**, než jak to hodnotí učitelé ve velmi úspěšných třídách. Učitelé méně úspěšných tříd v menší míře vnímají jako překážku pro odpovídající zajištění výuky, že je ve třídách příliš mnoho žáků.
- **Můžeme říci, že se míra intenzity šikany mezi žáky 4. tříd snižuje**. Žáci z méně úspěšných tříd zažívají ve škole obecně častěji šikany ve srovnání s žáky z velmi úspěšných tříd. V roce 2011 byl její výskyt častější než v roce 2015 (přestože TIMSS 2015 zahrnul do této otázky i kyberšikany).
- Se snižujícím se výkonem žáků jsou učitelé stále silněji přesvědčeni, že potřebují víc času na pomoc jednotlivým žákům, a častěji mají pocit, že musí v hodinách probrat příliš mnoho učiva.
- Ve zjišťování, jak **učitelé navzájem spolupracují za účelem zkvalitnění výuky**, se ukázalo, že učitelé ve **velmi úspěšných třídách**, kteří se velmi často scházejí s ostatními učiteli za účelem konzultace, jak vyučovat určitou látku, vyučují v porovnání s učiteli méně úspěšných tříd zhruba trojnásobný podíl žáků. Navíc intenzivněji spolupracují s kolegy z jiných ročníků na zajištění kontinuity výuky a spolupracují ve skupině k tématu naplňování kurikula. Téměř polovinu žáků učí učitelé, kteří velmi často nebo často spolupracují na plánování a přípravě didaktických materiálů (v roce 2011 nebyla tato oblast spolupráce tak častá).
- Podle TIMSS 2015 učitelé dvou třetin žáků v obou skupinách tříd mají zkušenost s hospitací u kolegy. Od roku 2011 došlo ke zvýšení podílu žáků, jejichž učitelé uvedli zkušenost s hospitací u kolegy.
- **Učitelé méně úspěšných tříd mají rezervy v tom, jak zaujmout žáky**. Učitelé velmi úspěšných tříd kladou na své žáky vyšší nároky. Přes tři čtvrtiny žáků učí učitelé, kteří je vybízí každou nebo téměř každou hodinu k tomu, aby vysvětlovali své odpovědi, a téměř třetinu žáků zadávají k vypracování náročná cvičení, která přesahují rámec výuky. Motivací jsou i zajímavé učební materiály, které nosí do hodin.
- **Úroveň školy** učitelé hodnotí výrazně odlišně. Projevuje se, jak je důležitý vliv rodičů, snaha žáků dobře prospívat ve škole a schopnost žáků dosahovat vzdělávacích cílů školy. **Učitelé, kteří učí žáky velmi úspěšných tříd, vysoce hodnotí úroveň zapojení rodičů** do činnosti školy, ochotu rodičů zajistit, aby se žáci učili, nároky rodičů na výsledky žáků, zájem rodičů na dobrých výsledcích žáků a tlak rodičů, aby škola udržovala vysokou úroveň vzdělávání. Dále **oceňují snahu žáků** dobře ve škole prospívat a schopnost žáků dosahovat vzdělávacích cílů školy. **Učitelé méně úspěšných tříd** o něco lépe hodnotili své pochopení cílů školního vzdělávacího programu a úspěšnost v jejich dosahování.

- Při porovnání výsledků z mezinárodního šetření TIMSS 2015 a výstupů z dalších zdrojů České školní inspekce na úrovni jednotlivých škol byla zaznamenána výrazná shoda.

5 Přehled vybraných znaků méně úspěšných a velmi úspěšných tříd

Následující tabulky shrnují porovnání méně úspěšných a více úspěšných tříd ve vybraných znacích učitelů a žáků.

Obecně platí, že ve srovnání zjištění z šetření TIMSS 2015 a z TIMSS 2011 nebyly shledány statisticky významné rozdíly. Popisu rozdílů mezi situací v roce 2015 a v roce 2011 ale pozornost věnována je.

5.1 Přehled vybraných znaků učitelů a jejich výukových metod

Charakteristické znaky učitelů – přehled (podrobně viz kapitola 6.1.1)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Profesní kvalifikace	<u>Méně kvalifikovaní</u> 2015: Učitelé s magisterským a vyšším vzděláním učí 83 % žáků. 2011: Učitelé s magisterským a vyšším vzděláním učili 78 % žáků.	<u>Kvalifikovanější</u> 2015: Učitelé s magisterským a vyšším vzděláním učí 100 % žáků. 2011: Učitelé s magisterským a vyšším vzděláním učili 98 % žáků.
Další vzdělávání učitelů přírodovědy v posledních dvou letech	2015 a 2011: <u>Méně často se vzdělávají.</u> 2015: v letech 2013–2015 se vůbec nevzdělávali učitelé 40 % žáků.	2015 a 2011: <u>Častěji se vzdělávají.</u> Převažují témata: kurzy využívání informačních technologií při výuce přírodních věd, rozvíjení kritického myšlení žáků nebo badatelských schopností, řešení individuálních potřeb žáků a integrování přírodovědy do jiných předmětů. 2015: v letech 2013–2015 se vůbec nevzdělávali učitelé 29 % žáků.

Hodnocení školy z pohledu učitelů – přehled (podrobně viz kapitola 6.1.2)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Důraz školy na studijní úspěch	2015: <u>Menší důraz na studijní úspěch</u> – jedna čtvrtina žáků je ze škol kladoucích vysoký důraz na studijní úspěch. Větší důraz je kladen na pochopení cílů ŠVP ze strany učitelů a úspěšnost učitelů při realizaci ŠVP. 2011: <u>V žádné z osmi sledovaných položek nebyl důraz vyšší.</u>	2015: <u>Větší důraz na studijní úspěch</u> – téměř dvě třetiny žáků jsou ze škol kladoucích vysoký důraz na studijní úspěch. <u>Důraz na větší nároky učitelů na výsledky žáků, na schopnost učitelů žáky inspirovat, na zapojení rodičů do činnosti školy, ochotu rodičů zajistit připravenost žáků se učit, zájem rodičů na dobrých výsledcích žáků a vysoké úrovni vzdělávání, snahu žáků dobře prospívat, schopnost žáků dosahovat vzdělávacích cílů školy.</u> 2011: <u>Větší důraz je kladen na nároky učitelů na výsledky žáků,</u>

Hodnocení školy z pohledu učitelů – přehled (podrobně viz kapitola 6.1.2)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
		zapojení rodičů do činnosti školy, zájem rodičů na dobrých výsledcích žáků, snaha žáků dobře ve škole prospívat.
Školní klima	2015: <u>Mírně horší školní klima.</u> Nejvýraznější propad vůči velmi úspěšným třídám je v menší ukázněnosti a slušném chování žáků. Vše bylo hodnoceno hůře. 2011: <u>Vyrovnané hodnocení s velmi úspěšnými.</u>	2015: <u>Lepší školní klima</u> vychází z ukázněného chování žáků, z jejich slušného chování k učitelům a dobrého vztahu k majetku školy, učitelé se ve škole cítí bezpečně. 2011: <u>Lépe hodnocena položka v této škole se cítím bezpečně.</u>
Pracovní podmínky učitelů a zdroje ve škole	2015: Hodnoceny <u>spíše jako horší.</u> Téměř žádný problém – učitelé vyučující 62 % žáků. 2011: <u>nelze porovnat.</u>	2015: Hodnoceny <u>spíše jako lepší.</u> Téměř žádný problém – učitelé vyučující 75 % žáků. 2011: <u>nelze porovnat.</u>

Povolání učitele – přehled (podrobně viz kapitola 6.1.3)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Spolupráce učitelů na zkvalitnění výuky	2015: Je zhruba stejně častá jako u velmi úspěšných. <u>O něco častější je výměna zkušeností získaných při výuce.</u> 2011: <u>Je častější spolupráce na plánování a přípravě didaktických materiálů.</u>	2015: Je zhruba stejně častá jako u méně úspěšných. Větší podíl žáků učí učitelé, kteří velmi často konzultují výuku a velmi často spolupracují s kolegy z jiných ročníků. 2011: <u>Jsou častější konzultace výuky učiva a výměna zkušeností z výuky.</u>
Povolání učitele	2015: <u>Méně spokojení učitelé.</u> Někteří nechtějí zůstat učitelem. 2011: <u>Spokojenost nelze porovnat.</u> Část učitelů (učili 30 % žáků) byla svým povoláním zklamána a někteří dále nechtěli zůstat učiteli.	2015: <u>Spokojenější učitelé.</u> Pociťují větší význam a smysl své práce, inspiraci a nadšení. 2011: <u>Spokojenost nelze porovnat.</u> Prakticky všichni rádi učili na dané škole.

Výuka ve třídě – přehled (podrobně viz kapitola 6.1.4)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Činnosti pro zaujetí žáků	2015: Uplatňovány <u>v menší míře</u> (zhruba v polovině hodin). Učitelé více dávají probírané učivo do souvislosti s každodenním životem. 2011: <u>Ukazatel nelze porovnat.</u>	2015: Uplatňovány <u>ve větší míře</u> (zhruba v polovině hodin). Učitelé více vybízejí žáky ke zdůvodňování odpovědí, dávají jim vypracovat náročná cvičení, nosí do výuky zajímavé učební materiály. 2011: <u>Ve větší míře dávali učitelé probírané učivo do souvislosti s každodenním životem.</u>

Výuka ve třídě – přehled (podrobně viz kapitola 6.1.4)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Používané výukové přístupy v přírodovědě	2015: Ve větší míře sledují výklad; zkoumají věci v terénu; provádějí pokusy a pracují ve skupinkách žáků se stejnými schopnostmi. 2011: Uvedené činnosti dělali v menší míře. Prováděli mnohem méně pokusů než v roce 2015.	2015: Ve větší míře pozorují přírodní jevy a popisují, co vidí; navrhnou nebo připravují pokusy či zkoumání; prezentují a interpretují data z pokusů; používají důkazy z pokusů nebo zkoumání; čtou si v učebnicích a v jiných materiálech. 2011: Ve větší míře pozorovali přírodní jevy; prováděli pokusy a zkoumání a sami je navrhovali.
Používané výukové přístupy v matematice v souboru tříděném dle výsledků v přírodovědě	2015: Ve větší míře žáci řeší úlohy, zatímco se učitel věnuje jiným činnostem, a učí se nazpaměť pravidla, postupy a fakta. 2011: Častěji psali test nebo písemnou práci.	2015: Ve větší míře žáci sledují výklad o nové látce a řeší úlohy s pomocí učitele. 2011: Ve větší míře sledovali výklad jak řešit úlohy, řešili úlohy s pomocí učitele a vysvětlovali své odpovědi.

5.2 Přehled vybraných znaků žáků a jejich postojů ke škole a výuce

Socioekonomické charakteristické znaky žáků a jejich domácí zázemí – přehled (podrobně viz kapitola 6.2.1)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Pohlaví žáků	2015 a 2011: Minimální rozdíly.	2015 a 2011: Minimální rozdíly.
Domácí zdroje pro učení	2015 a 2011: <u>Mají o něco méně zdrojů.</u>	2015 a 2011: <u>Mají více zdrojů.</u>
Počet knih v domácnosti	2015: <u>Mají méně knih.</u> Více než 100 knih má doma 19 % žáků. 2011: <u>Více než 100 knih mělo doma 19 % žáků.</u>	2015: <u>Mají více knih.</u> Více než 100 knih má doma 46 % žáků. 2011: <u>Více než 100 knih mělo doma 54 % žáků.</u>
Vzdělání rodičů	2015 a 2011: <u>Nižší dosažené vzdělání otce i matky.</u>	2015 a 2011: <u>Vyšší dosažené vzdělání otce i matky.</u>
Povolání rodičů	2015 a 2011: <u>Pracovní místa vyžadující nižší kvalifikaci.</u>	2015 a 2011: <u>Pracovní místa vyžadující vyšší kvalifikaci.</u>

Hodnocení školy očima žáků – přehled (podrobně viz kapitola 6.2.2)		
	MÉNĚ ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY	VELMI ÚSPĚŠNÉ TŘÍDY
Pocit sounáležitosti se školou	2015: Většina žáků má pocit, že ve škole dobře zapadli. Do školy chodí o něco raději. 2011: Většina žáků má pocit, že ve škole dobře zapadli. Cítí se v ní bezpečně a chodí do ní o trochu raději.	2015: Většina žáků má pocit, že ve škole dobře zapadli, ale do školy chodí o něco méně rádi. 2011: Většina žáků má pocit, že ve škole dobře zapadli. Cítí se v ní bezpečně a chodí do ní o trochu méně rádi.

Hodnocení školy očima žáků – přehled (podrobně viz kapitola 6.2.2)		
Šikana mezi žáky	<p>2015: <u>Obecně rozšířenější, ale nižší výskyt v porovnání s rokem 2011.</u> Žáci nejméně jednou týdně zažívají větší výsměch nebo nadávky od spolužáků a také jejich nezájem. Asi desetinu žáků nutili spolužáci dělat něco, co nechtěli, a bylo jim vyhrožováno. Další podíly (např. krádeže) jsou nízké.</p> <p>2011: Zhruba třetina žáků se nejméně jednou za týden setkala s výsměchem nebo nadávkami od svých spolužáků, a také si s nimi nechtěli hrát nebo povídat. 20 % tvrdí, že se o nich šíří lži, a 23 % někdo uhodil nebo zranil. Další podíly jsou nízké.</p>	<p>2015: <u>Obecně méně rozšířená. Nižší výskyt než v roce 2011.</u> Žáci se nejméně jednou týdně setkávají v menší míře s tím, že se o nich šíří lži, někdo je uhodil nebo zranil. Další podíly jsou nízké.</p> <p>2011: <u>Necelá pětina žáků se nejméně jednou za týden setkala s výsměchem nebo nadávkami</u> od svých spolužáků. 14 % deklaruje, že je někdo uhodil nebo zranil. Zhruba desetina zažila nezájem ze strany spolužáků, a také si s nimi nechtěli hrát nebo povídat. 7 % mělo pocit, že se o nich šíří lži. Další podíly jsou nízké.</p>

6 Vybrané znaky učitelů a žáků: podrobné výsledky

6.1 Vybrané znaky učitelů a jejich výukových metod

V šetření TIMSS 2015 a TIMSS 2011 byli dotazováni učitelé žáků 4. ročníků. Jejich odpovědi budou vztahovány k rozdílům mezi méně úspěšnými a velmi úspěšnými třídami dle výsledků českých žáků v přírodovědě. Protože základem porovnávání jsou soubory žáků, budou vždy srovnávány podíly žáků, které učí učitelé v méně úspěšných a ve velmi úspěšných třídách.

6.1.1 Vybrané znaky učitelů

Učitelé se příliš neliší v **délce učitelé praxe**. Data TIMSS 2015 ukázala, že učitelé s praxí 20 a více let učí největší podíl žáků (56 %) jak ve velmi úspěšných třídách, tak i v méně úspěšných třídách. Podíváme-li se na to z druhé strany, tak učitelé s praxí kratší než 10 let učí 16 % žáků z velmi úspěšných tříd a 10 % žáků z méně úspěšných tříd. V roce 2011 učitelé s praxí 20 a více let učili 46 % žáků ve velmi úspěšných třídách a 35 % v méně úspěšných třídách. Učitelé s praxí kratší než 10 let učili 44 % žáků z velmi úspěšných tříd a 32 % žáků z méně úspěšných tříd.

Rozdíly ve **věku učitelů** (TIMSS 2015) ukazují, že učitelé ve věku nad 60 let učí v méně úspěšných třídách větší podíl žáků (10 %), než je tomu ve třídách velmi úspěšných (3 % žáků). Učitelé ve věku do 29 let učí 10 % žáků z méně úspěšných tříd a 4 % z velmi úspěšných tříd. Ve věkových kategoriích učitelů 30 – 49 let a 50 – 59 let jsou rozdíly minimální.

Výrazný rozdíl byl pozorován v **kvalifikovanosti učitelů**. Zatímco ve velmi úspěšných třídách učitelé s magisterským a vyšším vzděláním vyučovali všechny žáky, tak v méně úspěšných třídách to bylo jen 83 % žáků. Rozdíly byly pozorovány i v hlavním oboru nebo zaměření studia učitelů. Učitelé s vystudovaným učitelstvím pro 1. stupeň učili větší podíl žáků ve velmi úspěšných třídách (92 %). V méně úspěšných třídách bylo takovými učiteli vzděláváno jen 80 % žáků. Situace byla stejná v obou šetřeních (TIMSS 2015 a TIMSS 2011).

Z šetření TIMSS 2015 vyplývá, že téměř třetinu žáků ve velmi úspěšných třídách vyučují učitelé, kteří se v posledních dvou letech zúčastnili **dalšího vzdělávání** v oblastech: *řešení individuálních potřeb žáků, využívání informačních technologií při výuce přírodních věd a rozvíjení kritického myšlení žáků nebo badatelských schopností*. V méně úspěšných třídách učí takoví učitelé méně než pětinu žáků.

V roce 2011 se podíly žáků velmi a méně úspěšných tříd vyučované učiteli účastnících se dalšího vzdělávání příliš nelišily. V oblastech *řešení individuálních potřeb žáků a využívání informačních technologií při výuce přírodních věd* jsme zaznamenali na rozdíl od roku 2015 větší podíl žáků vyučovaný učiteli, kteří se v nich zúčastnili v posledních dvou letech dalšího vzdělávání, v méně úspěšných třídách než ve velmi úspěšných (přibližně 28 % oproti 20 %, respektive oproti 2 % žáků).

V roce 2011 byl celkově rozsah dalšího vzdělávání o něco nižší než v roce 2015, větší nárůst byl pozorován u velmi úspěšných tříd.

6.1.2 Hodnocení školy z pohledu učitelů

Učitelé velmi úspěšných tříd pracují v porovnání s učiteli méně úspěšných tříd ve školách s pozitivnějšími charakteristickými znaky.

V šetření TIMSS 2015 byl z jednotlivých položek, kterými učitelé hodnotili školu, kde učí, vytvořen souhrnný ukazatel **důraz na studijní úspěch**¹. Učitelé, podle kterých jejich škola klade vysoký důraz na akademický úspěch, učí menší podíl žáků (25 %) v méně úspěšných třídách, než je tomu ve velmi úspěšných třídách (64 %). Učitelé velmi úspěšných tříd ve srovnání s učiteli méně úspěšných tříd vybírali výrazně častěji položky: *nároky učitelů na výsledky žáků, schopnost učitelů žáky inspirovat* (v kategorii velmi vysoká), *zapojení rodičů do činnosti školy, ochota rodičů zajistit připravenost žáků se učit, zájem rodičů na dobrých výsledcích žáků a podle očekávání také snahu žáků ve škole dobře prospívat a jejich schopnost dosahovat vzdělávacích cílů školy*. Je zajímavé, že učitelé z méně úspěšných tříd naopak o něco lépe hodnotili *své pochopení ŠVP a úspěšnost při jeho realizaci*.

Výsledky šetření z roku 2011 se nedají porovnat pomocí stejného ukazatele, protože daná otázka měla jinou strukturu a menší počet položek, ale můžeme porovnat hodnocení učitelů ve společných položkách v obou šetřeních. Také v roce 2011 učitelé velmi úspěšných tříd ve větší míře než jejich kolegové z méně úspěšných tříd zdůrazňovali *nároky učitelů na výsledky žáků, zapojení rodičů do činnosti školy, zájem rodičů na dobrých výsledcích žáků a snahu žáků dobře ve škole prospívat*. Mezi oběma šetřeními pozorujeme zlepšení v pochopení cílů ŠVP (větší u učitelů méně úspěšných škol), ve zvýšení zájmu rodičů na výsledcích žáků velmi úspěšných tříd a ve snaze žáků velmi úspěšných tříd dobře prospívat ve škole.

Pro hodnocení **školního klimatu** byla z odpovědí učitelů odvozena škála indexu „**bezpečná a spořádaná škola**“². Ukázalo se, že téměř dvě třetiny (63 %) žáků velmi úspěšných tříd

¹ Tento ukazatel byl vytvořen na základě hodnocení těchto charakteristických znaků školy: *pochopení cílů ŠVP ze strany učitelů; úspěšnost učitelů při realizaci ŠVP; nároky učitelů na výsledky žáků; spolupráce učitelů na zlepšení výsledků žáků; schopnost učitelů žáky inspirovat; zapojení rodičů do činnosti školy; ochota rodičů zajistit, aby žáci byli připraveni se učit; nároky rodičů na výsledky žáků; zájem rodičů na dobrých výsledcích žáků; tlak rodičů, aby škola udržovala vysokou úroveň vzdělávání; snaha žáků ve škole dobře prospívat; schopnost žáků dosahovat vzdělávacích cílů; respekt žáků ke spolužákům, kteří ve škole vynikají; spolupráce mezi vedením školy a učiteli při plánování*. Úroveň charakteristických znaků byla hodnocena na pětibodové škále: 1 - velmi vysoká, 2 - vysoká, 3 - střední, 4 - nízká, 5 - velmi nízká. Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: velmi vysoký důraz, vysoký důraz a střední důraz.

² Ukazatel byl zkonstruován dle míry souhlasu na čtyřbodové škále: 1 – rozhodně souhlasím, 2 – spíše souhlasím, 3 – spíše nesouhlasím, 4 – rozhodně nesouhlasím s výroky: *tato škola se nachází v bezpečné lokalitě; v této škole se cítím bezpečně; bezpečnostní politika této školy a její uplatňování v praxi jsou dostačující; žáci této školy jsou*

vyučují učitelé hodnotící školu v tomto ukazateli jako *velmi bezpečnou a spořádanou*, v případě méně úspěšných tříd jsou to jen dvě pětiny (40 %) žáků. Rozdíly vyplynuly především z odlišného hodnocení položek: *v této škole se cítím bezpečně, žáci této školy jsou ukáznění, žáci se k učitelům chovají slušně a žáci mají kladný vztah k majetku školy*, které byly výrazně lépe hodnoceny učiteli z velmi úspěšných tříd.

V roce 2011 měla daná otázka jinou strukturu a menší počet položek, neexistuje proto analogický ukazatel a nelze provést plnohodnotné srovnání. Z pěti společných položek v obou šetřeních hodnotili učitelé v roce 2011 nejvýrazněji ve prospěch velmi úspěšných tříd svůj subjektivní pocit bezpečí v dané škole. V hodnocení ostatních položek nejsou mezi oběma skupinami tříd výrazné rozdíly.

Dalším sledovaným souhrnným ukazatelem popisujícím **podmínky výuky** je index **problémy s podmínkami a zdroji ve škole**³. Dvě třetiny žáků (66 %) vyučují učitelé, kteří se téměř s žádnými problémy nesetkávají, a necelou jednu třetinu (30 %) vyučují učitelé, kteří nedostatky považují za malý problém. Učitelé, kteří tvrdí, že v jejich škole není téměř žádný problém s podmínkami a zdroji ve škole, učí v méně úspěšných třídách menší podíl žáků (62 %), než je podíl žáků ve velmi úspěšných třídách (75 % žáků). Výsledky šetření z roku 2011 se nedají porovnat, protože daná otázka měla jinou strukturu a menší počet možností.

Učitelé velmi úspěšných tříd ve větší míře než učitelé méně úspěšných tříd souhlasí s výroky *ve třídách je příliš mnoho žáků* (učí 67 % žáků ve velmi úspěšných oproti 54 % v méně úspěšných třídách) a *cítím příliš silný tlak ze strany rodičů* (učí 46 % žáků ve velmi úspěšných oproti 31 % v méně úspěšných třídách).

Projevuje se také to, že se snižujícím se výkonem žáků stoupá dojem učitelů, že *potřebují víc času na pomoc jednotlivým žákům*, a častěji mají pocit, že *musí v hodinách probrat příliš mnoho učiva*.

6.1.3 Povolání učitele

V šetření TIMSS 2015 byla z učitelského dotazníku vyhodnocena **spolupráce mezi učiteli**, a to za pomoci souhrnného ukazatele „**spolupráce na zkvalitnění výuky**“⁴. Z učitelů přírodovědy učí „velmi spolupracující“ učitelé 64 % žáků z méně úspěšných tříd a 61 % žáků z velmi úspěšných tříd. Pro srovnání je možné zmínit, že „velmi spolupracující“ učitelé matematiky učí 66 % žáků z méně úspěšných tříd a 55 % žáků z velmi úspěšných tříd.

Nejčastější formou spolupráce mezi učiteli je výměna zkušeností získaných při výuce. Tu uvádí jako velmi častou nebo častou učitelé, kteří učí přes 80 % žáků méně úspěšných tříd a zhruba

ukáznění; žáci se k učitelům chovají slušně; žáci mají kladný vztah k majetku školy; škola má jasná pravidla pro chování žáků; školní pravidla jsou vymáhána spravedlivým a konzistentním způsobem. Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: velmi bezpečná a spořádaná škola, méně bezpečná a spořádaná škola a bezpečná a spořádaná škola.

³ Ukazatel byl vytvořen na základě hodnocení těchto charakteristických znaků školy: *školní budova potřebuje opravy většího rozsahu; učitelé nemají vhodné pracovní zázemí; učitelé nemají vhodné výukové materiály a učební pomůcky; třídy se neuklízí dostatečně často; třídy potřebují opravit; učitelé nemají k dispozici vhodné technologie; učitelé nemají dostatečnou podporu pro používání technologií.* Úroveň charakteristických znaků byla hodnocena na čtyřbodové škále: 1 – není to problém, 2 – menší problém, 3 – středně velký problém, 4 – vážný problém. Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: téměř žádný problém, částečně vážný problém, malý problém.

⁴ Ukazatel byl vytvořen na základě hodnocení následujících položek: *konzultace, jak vyučovat určitou látku; spolupráce na plánování a přípravě didaktických materiálů; výměna zkušeností získaných při výuce; hospitace na hodině kolegy kvůli získání nových zkušeností; spolupráce na testování nových idejí; spolupráce ve skupině k tématu naplňování kurikula; spolupráce s kolegy z jiných ročníků na zajištění kontinuity výuky dle frekvence na škále: 1 – velmi často, 2 – často, 3 – někdy, 4 – nikdy nebo téměř nikdy.* Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: velmi spolupracující, spolupracující a zřídka spolupracující.

70 % žáků velmi úspěšných tříd. Učitelé ve velmi úspěšných třídách, kteří se velmi často scházejí s ostatními učiteli za účelem konzultace, jak vyučovat určitou látku, vyučují v porovnání s učiteli méně úspěšných tříd zhruba trojnásobný podíl žáků. Dále intenzivněji spolupracují s kolegy z jiných ročníků na zajištění kontinuity výuky a spolupracují ve skupině k tématu naplňování kurikula. Učitelé 46 % žáků z velmi úspěšných tříd velmi často nebo často spolupracují na plánování a přípravě didaktických materiálů. V případě méně úspěšných tříd vyučují tito učitelé o málo více než polovinu žáků. Učitelé přibližně dvou třetin žáků bez ohledu na to, ve které skupině tříd vyučují, byli někdy nebo často na hospitaci u kolegy.

Zjištění z roku 2011 se nedají přímo porovnat s uvedenými hodnotami, protože daná otázka měla menší počet položek a učitelé je hodnotili na jiné škále, přesto pozorujeme zlepšení spolupráce mezi učiteli. Podle vyjádření učitelů se výrazně zvýšil podíl žáků, jejichž učitelé spolupracují na testování nových idejí, konzultují spolu výuku učiva, spolupracují na plánování a přípravě didaktických materiálů a častěji chodí na vzájemné hospitace. V roce 2011 si učitelé velmi úspěšných tříd ve větší míře než učitelé méně úspěšných vyměňovali zkušenosti z výuky a konzultovali výuku určité látky, naopak méně intenzivně spolupracovali na plánování a přípravě didaktických materiálů.

Názory učitelů méně úspěšných a velmi úspěšných tříd na samotné povolání učitele jsou mírně rozdílné. Dle souhrnného ukazatele **spokojenost s povoláním učitele**⁵ jsou o něco spokojenější učitelé, kteří učí ve velmi úspěšných třídách (učí 39 % žáků). V méně úspěšných třídách učí 30 % žáků, což nedosahuje průměru ČR, který činí 37 % žáků. Podíl žáků (14 %) „málo spokojených“ učitelů z méně úspěšných tříd téměř trojnásobně převyšuje podíl žáků (5 %) „málo spokojených“ učitelů z velmi úspěšných tříd. Rozdíly mezi oběma skupinami tříd jsou zejména v podílech žáků vyučovaných učiteli, kteří volili jako odpověď na dílčí položky kategorii „velmi často“. Např. *ve své práci nacházím význam a smysl* (57 % žáků velmi úspěšných oproti 23 % žáků méně úspěšných tříd), *pociťuji nadšení pro svou práci* (41 % žáků oproti 19 % žáků), *má práce mě inspiruje* (48 % žáků oproti 19 % žáků).

Výsledky z roku 2011 se nedají porovnat, protože daná otázka byla v obou šetřeních formulována jinak (2015: „*Jak často máte při svém učitelském povolání následující pocity?*“, 2011: „*Nakolik souhlasíte s následujícími tvrzeními?*“). Ve velmi úspěšných třídách dvě třetiny žáků učili učitelé rozhodně *spokojení se svým povoláním* (v méně úspěšných jednu třetinu žáků), více než 90 % žáků učitelé rozhodně souhlasí s tím, že *rádi učí na dané škole*, (v méně úspěšných necelou polovinu žáků), učitelé více než 80 % žáků *chtějí rozhodně zůstat učiteli* (v méně úspěšných jen jedné třetiny žáků a jednu čtvrtinu žáků tam učí ti, kteří *spíše nechťejí zůstat učiteli*).

6.1.4 Výuka ve třídě

Souhrnně dle ukazatele **činnosti pro zaujetí žáků**⁶ lze říct, že učitelé, kteří tyto činnosti vykonávají zhruba v polovině hodin, učí větší podíl žáků ve velmi úspěšných třídách (53 %) oproti 40 % žáků v méně úspěšných třídách.

⁵ Ukazatel vychází z odpovědí učitelů na otázku „*Jak často máte při svém učitelském povolání následující pocity?*“: *se svým povoláním učitele jsem spokojený/á; jsem rád/a, že učím na této škole; ve své práci nacházím hluboký význam a smysl; pociťuji nadšení pro svou práci; má práce mě inspiruje; jsem hrdý/hrdá na práci, kterou dělám; chci zůstat učitelem, jak dlouho budu moci*. Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: spokojený, do jisté míry spokojený a málo spokojený.

⁶ Ukazatel byl zkonstruován dle frekvence zařazování do výuky následujících aktivit: *probírané učivo dávám do souvislosti s každodenním životem; vybízím žáky, aby vysvětlili svou odpověď; přináším do výuky zajímavé učební materiály; vybízím žáky k vypracování náročných cvičení, která přesahují rámec výuky; podněcuji v hodinách diskuse mezi žáky; dávám do souvislosti novou látku s předchozími znalostmi žáků; nechávám na žácích, aby si při řešení úloh určili vlastní postupy; podněcuji žáky, aby v hodině vyjadřovali vlastní myšlenky*

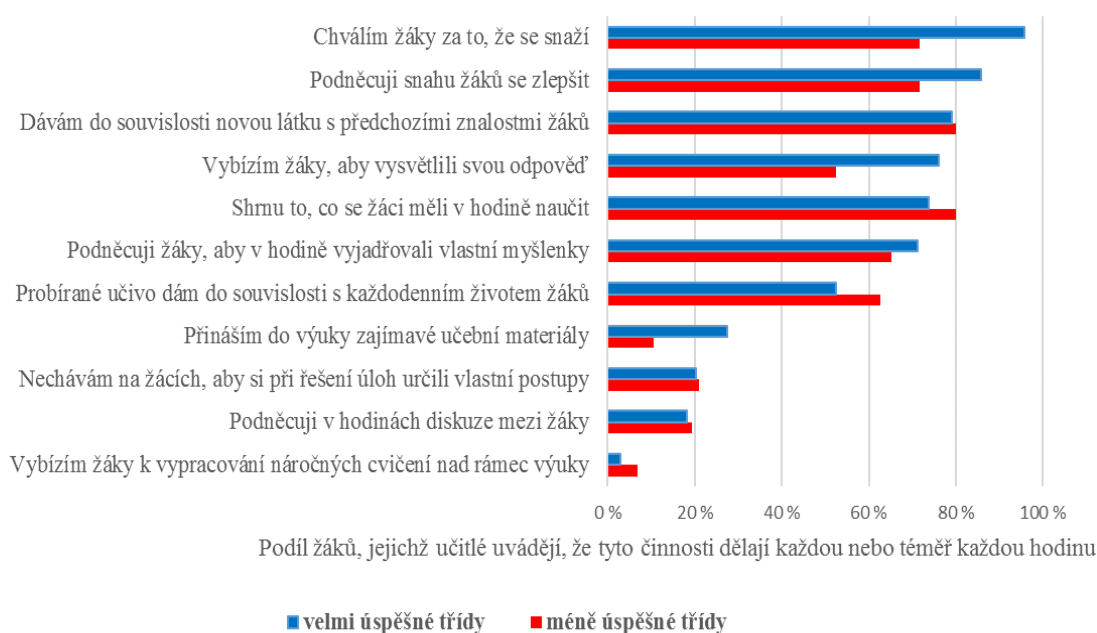
Učitelé ve velmi úspěšných třídách každou nebo téměř každou hodinu *chválí žáky za to, že se snaží* (96 %), a *podněcují jejich snahu se zlepšit* (86 %). Zhruba tři čtvrtiny učitelů *dávají do souvislosti novou látku s předchozími znalostmi žáků, vybízí je, aby vysvětlili svou odpověď, učitel shrne to, co se měli žáci v hodině naučit, a učitel podněcuje žáky, aby v hodině vyjadřovali vlastní myšlenky*.

Učitelé v méně úspěšných třídách nemají tak často jako jejich kolegové z velmi úspěšných tříd ve zvyku každou nebo téměř každou hodinu *chválit žáky za to, že se snaží; vybízet je, aby vysvětlili svou odpověď*, a učitelé pouze 11 % žáků uvedli, že *žákům pokaždé přináší do výuky zajímavé učební materiály*.

Po sloučení kategorií „každou nebo téměř každou hodinu“ a „přibližně v polovině hodin“ se podíly velmi úspěšných a méně úspěšných tříd liší minimálně. Pouze u *vybízění žáků k vypracování náročných cvičení přesahujících rámec výuky* je rozdíl, deklarují to učitelé 33 % žáků velmi úspěšných tříd a učitelé 15 % žáků méně úspěšných tříd.

Graf č. 5 Činnosti pro zaujetí žáků (dělení na velmi úspěšné a méně úspěšné třídy dle výsledků žáků v přírodovědě) – TIMSS 2015 (řazeny sestupně dle četnosti žáků velmi úspěšných tříd)

„Jak často při výuce v této třídě děláte následující činnosti?“

Protože se v letech 2015 a 2011 lišily nabízené možnosti odpovědi na tuto otázku, nemůžeme uvedená zjištění porovnávat.

Šetření TIMSS 2015 zjišťovalo **používané výukové metody v hodinách přírodovědy**. Pro interpretaci toho, jaké výukové metody učitelé nejčastěji používají, bylo vhodné spojit kategorie „každou nebo téměř každou hodinu“ a „asi v polovině hodin“.

Rozdíl mezi učiteli velmi úspěšných tříd a méně úspěšných tříd je v tom, že ve velmi úspěšných třídách minimálně v polovině hodin žáci na přání učitele *navrhují nebo připravují pokusy či zkoumání* (velmi úspěšné třídy 30 % žáků, méně úspěšné třídy 14 % žáků), *používají důkazy*

na čtyřbodové škále: 1 – každou nebo téměř každou hodinu, 2 – asi v polovině hodin, 3 – v některých hodinách, 4 – nikdy. Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: ve většině hodin, zhruba v polovině hodin, v některých hodinách.

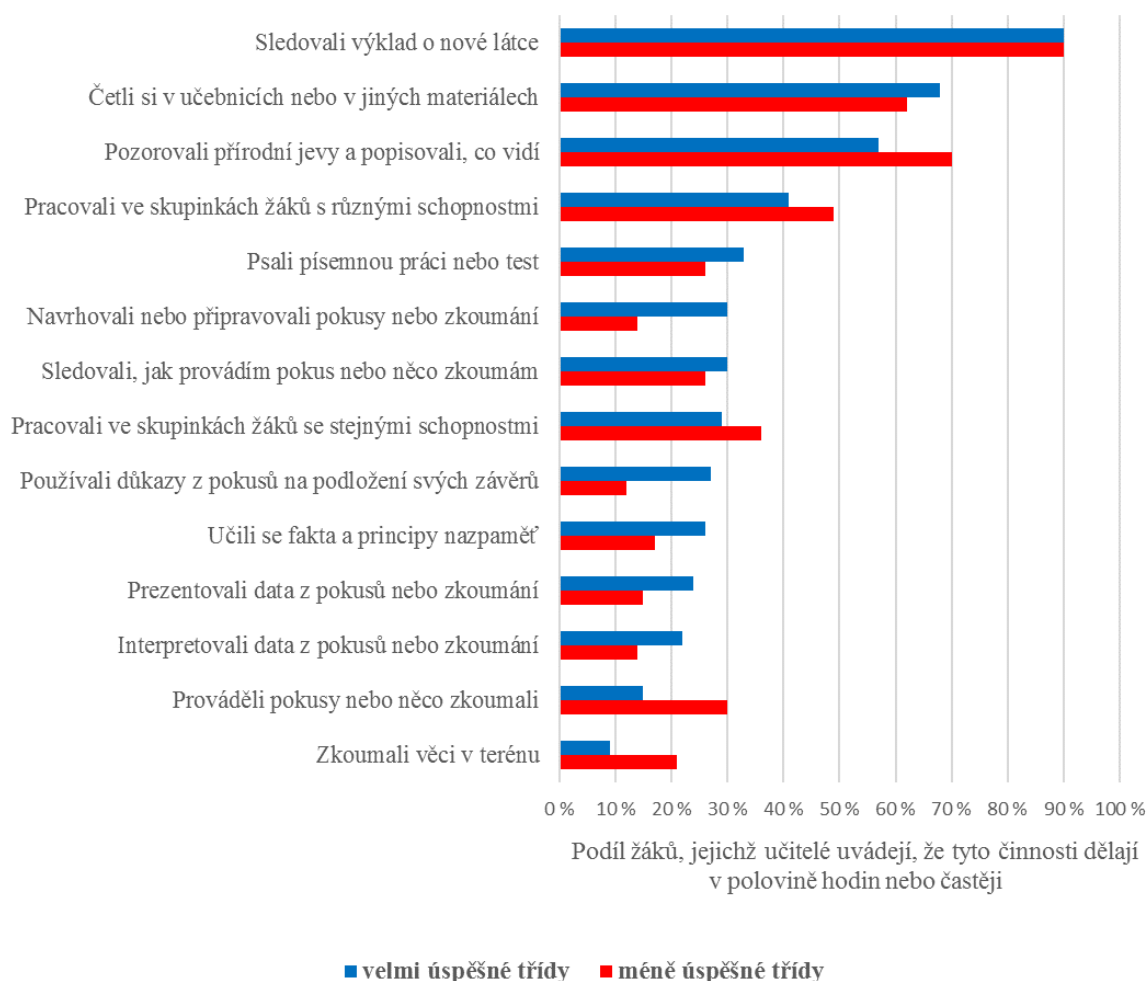
z pokusů na podložení svých závěrů (velmi úspěšné třídy 27 %, méně úspěšné třídy 12 %), prezentují data z pokusů nebo zkoumání (velmi úspěšné třídy 24 %, méně úspěšné třídy 15 %), učí se fakta a principy nazpaměť (velmi úspěšné třídy 26 %, méně úspěšné třídy 17 %) a interpretují data z pokusů nebo zkoumání (velmi úspěšné třídy 22 %, méně úspěšné třídy 14 %).

V méně úspěšných třídách minimálně v polovině hodin vedou učitelé své žáky k tomu, aby pozorovali přírodní jevy, například počasí nebo růst rostliny, a popisovali, co vidí (70 % žáků méně úspěšných tříd a 57 % žáků velmi úspěšných tříd), prováděli pokusy nebo něco zkoumali (30 % žáků méně úspěšných tříd a 15 % žáků velmi úspěšných tříd) a zkoumali věci v terénu (21 % žáků méně úspěšných tříd a 9 % žáků velmi úspěšných tříd).

Žáci velmi úspěšných tříd v šetření z roku 2011 častěji než žáci méně úspěšných tříd navrhovali nebo připravovali pokusy nebo zkoumání. Častěji také reálně prováděli pokusy nebo něco zkoumali a sledovali věci v terénu a navrhovali nebo připravovali pokusy či zkoumání.

Graf č. 6 Používané výukové metody v hodinách přírodovědy (dělení na velmi úspěšné a méně úspěšné třídy dle výsledků žáků v přírodovědě) – TIMSS 2015 (řazeny sestupně dle četnosti žáků velmi úspěšných tříd)

„Když v testované třídě učíte přírodovědu, jak často po žácích obvykle chcete, aby dělali následující činnosti?“

Pro srovnání byly také sledovány **používané výukové přístupy v hodinách matematiky**⁷. V roce 2015 ve velmi úspěšných třídách obecně učitelé chtějí po větším počtu žáků každou nebo téměř každou hodinu matematiky, aby *sledovali výklad o nové látce a řešili úlohy s pomocí učitele (samostatně nebo společně jako třída)*, než je tomu v méně úspěšných třídách.

Zatímco větší podíl žáků v méně úspěšných třídách je vzděláván učiteli, kteří po nich přibližně v polovině hodin matematiky nebo častěji chtějí, aby *se učili nazpaměť pravidla, postupy a fakta* či *řešili úlohy, zatímco se učitel věnuje jiným povinnostem*⁸ a žáky nechá pracovat samostatně, v případě velmi úspěšných tříd se to děje v menší míře.

Každou nebo téměř každou hodinu řeší více než polovina žáků velmi úspěšných tříd matematické úlohy (samostatně nebo se spolužáky) s pomocí učitele. Dvě pětiny žáků stejně často řeší úlohy společně jako celá třída pod vedením učitele.

V roce 2011 ve velmi úspěšných třídách obecně učitelé chtěli po větším počtu žáků každou nebo téměř každou hodinu matematiky, aby *sledovali výklad o tom, jak řešit úlohy, řešili úlohy (samostatně nebo se spolužáky) s pomocí učitele a vysvětlovali své odpovědi*. V méně úspěšných třídách učitelé matematiky ve větší míře žákům *zadávají písemné práce nebo testy*.

Žáci ve velmi úspěšných třídách jsou dvakrát častěji vzděláváni učiteli, kteří jim přizpůsobují výuku matematiky tak, aby je bavila. Pomáhají jim uvědomit si, proč je dobré učit se matematiku, a ukazují jim ji tak, aby vnímali, že se jim hodí (v porovnání s žáky v méně úspěšných třídách). Žáci jsou také více podněcováni k rozvoji myšlení vyššího řádu.

6.2 Vybrané znaky žáků a jejich postoje ke škole a výuce

6.2.1 Sociodemografické znaky žáků a jejich domácí zázemí

V této části se zaměříme na rozdíly, případně společné rysy žáků v méně úspěšných a ve velmi úspěšných třídách. V úvodu to budou sociodemografické ukazatele, dále hodnocení školy očima žáků s důrazem na pocit sounáležitosti a výskyt šikany. Vždy bude uplatňováno hledisko rozdělení tříd dle výsledků českých žáků v přírodovědě.

Z hlediska **pohlaví žáků** je mezi méně úspěšnými a velmi úspěšnými třídami rozdíl jen minimální. V roce 2015 je v méně úspěšných třídách o málo větší podíl chlapců (54 %) než dívek (46 %), zatímco ve velmi úspěšných je tomu naopak. Také v roce 2011 byl v méně úspěšných třídách o málo větší podíl chlapců (52 %) než dívek (48 %), zatímco ve velmi úspěšných třídách tomu bylo naopak.

V šetření TIMSS popisuje kvalitu domácího zázemí žáka ukazatel **domácí zdroje pro učení**, který vychází z odpovědí žáků i z odpovědí jejich rodičů.⁹ V roce 2015 mělo 37 % žáků velmi úspěšných tříd mnoho zdrojů a ostatní nějaké zdroje. V méně úspěšných třídách byl podíl takový, že 87 % žáků mělo nějaké zdroje, zhruba 6 % mělo hodně zdrojů a zhruba 6 % mělo málo zdrojů. V roce 2011 mělo 35 % žáků velmi úspěšných tříd mnoho zdrojů a ostatní nějaké zdroje. V méně úspěšných třídách mělo 90 % žáků nějaké zdroje, 7 % mělo hodně zdrojů a 3 % málo zdrojů.

⁷ Četnost zařazování činností uvedených kurzivou v textu byla hodnocena na čtyřbodové škále: 1 – každou nebo téměř každou hodinu, 2 – přibližně v polovině hodin, 3 – v některých hodinách, 4 – nikdy.

⁸ U této položky nebyl v dotazníku uveden žádný příklad. Pod jinými povinnostmi si je možné představit činnosti, jako jsou např. oprava sešitů, řešení třídnických věcí apod. Klíčový je zde nicméně rozdíl mezi řešením úloh bez zapojení učitele a řešením úloh s pomocí učitele, které je častější v případě velmi úspěšných tříd.

⁹ Žáci uváděli počet knih v domácnosti, a jestli mají svůj vlastní pokoj v přípojení na internet. Rodiče uváděli počet dětských knih v domácnosti, své nejvyšší dosažené vzdělání a své povolání. Byla zkonstruována škála a na základě dosaženého skóre vznikly tři kategorie: mnoho zdrojů, nějaké zdroje a málo zdrojů.

Podstatným socioekonomickým ukazatelem je **počet knih, které má rodina doma**. Zde jasně vyplývá, že žáci z velmi úspěšných tříd mají doma větší počet knih než žáci z méně úspěšných tříd. V roce 2015 má doma více než 100 knih 46 % žáků z velmi úspěšných tříd a pouze 19 % žáků z méně úspěšných tříd. V roce 2011 mělo doma více než 100 knih 54 % žáků z více úspěšných tříd a pouze 19 % žáků z méně úspěšných tříd.

Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů bylo zjišťováno mezi samotnými rodiči. Ve velmi úspěšných třídách bylo nejčastěji zastoupeno u otců středoškolské vzdělání s maturitou (2015: 58 %, 2011: 64 %) a vysokoškolské vzdělání (2015: 33 %, 2011: 28 %). V méně úspěšných třídách to bylo zejména středoškolské vzdělání s maturitou (2015 i 2011: 21 %). U matek to bylo podobné. Ve velmi úspěšných třídách bylo u rodičů nejčastěji zastoupeno středoškolské vzdělání s maturitou (2015: 51 %, 2011: 59 %) a vysokoškolské vzdělání (2015: 31 %, 2011: 23 %). V méně úspěšných třídách to bylo zejména středoškolské vzdělání s maturitou (2015: 72 %, 2011: 74 %).

Povolání otce bylo u necelé pětiny žáků velmi úspěšných tříd vedoucí pracovník nebo vyšší úředník, v šestnácti procentech případů drobný podnikatel a čtrnácti procenty byli zastoupeni technici nebo jiní odborníci.

V méně úspěšných třídách pracují otcové zhruba ve třetině případů jako řemeslníci nebo kvalifikovaní dělníci a zhruba v sedmnácti procentech jako obsluha strojů a zařízení.

Povolání matky bylo u pětiny žáků velmi úspěšných tříd úřednice a u další pětiny byla uvedena kategorie vědecká a odborná pracovnice. V méně úspěšných třídách pracovaly matky nejčastěji (zhruba jedna pětina) jako obsluhující pracovnice¹⁰.

6.2.2 Hodnocení školy očima žáků

Pocit sounáležitosti se školou se v případě velmi a méně úspěšných tříd nelišil ani v jednom šetření. V roce 2015 žáci vyjadřovali svůj vztah ke škole v odpovědi na otázku: „*Co si myslíš o své škole? Jak moc souhlasíš s těmito větami?*“¹¹ Míru souhlasu se sedmi tvrzeními uváděli na škále odpovědí: *rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím a rozhodně nesouhlasím*. Z odpovědí žáků byl odvozen **index sounáležitosti se školou** a relevantní škála hodnot, na které byly definovány tři kategorie – *vysoká sounáležitost* (tu pociťuje zhruba polovina žáků velmi i méně úspěšných tříd), *určitá sounáležitost* (asi 45 % žáků) a *nízká sounáležitost*, která je zastoupena minimálně.

V roce 2011 žáci vyjadřovali svůj **pocit sounáležitosti se školou** skrze míru souhlasu¹² s níže uvedenými třemi výroky. Mezi velmi úspěšnými třídami a méně úspěšnými třídami neshledáváme větší rozdíly. S výrokem *do školy chodím rád/a* rozhodně souhlasí téměř dvě třetiny žáků. Při sloučení četností odpovědí „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“ je to v obou případech 90 %. U výroku *ve škole se cítím bezpečně* – „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“ v obou případech 80 %. S posledním výrokem *mám pocit, že jsem ve škole dobře zapadl/a* – „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“ v obou případech 90 %.

V roce 2015 s výrokem *do školy chodím rád/a* je mezi žáky ve velmi úspěšných třídách dle výsledků českých žáků v přírodovědě o něco menší podíl (23 %) těch, kteří s ním rozhodně

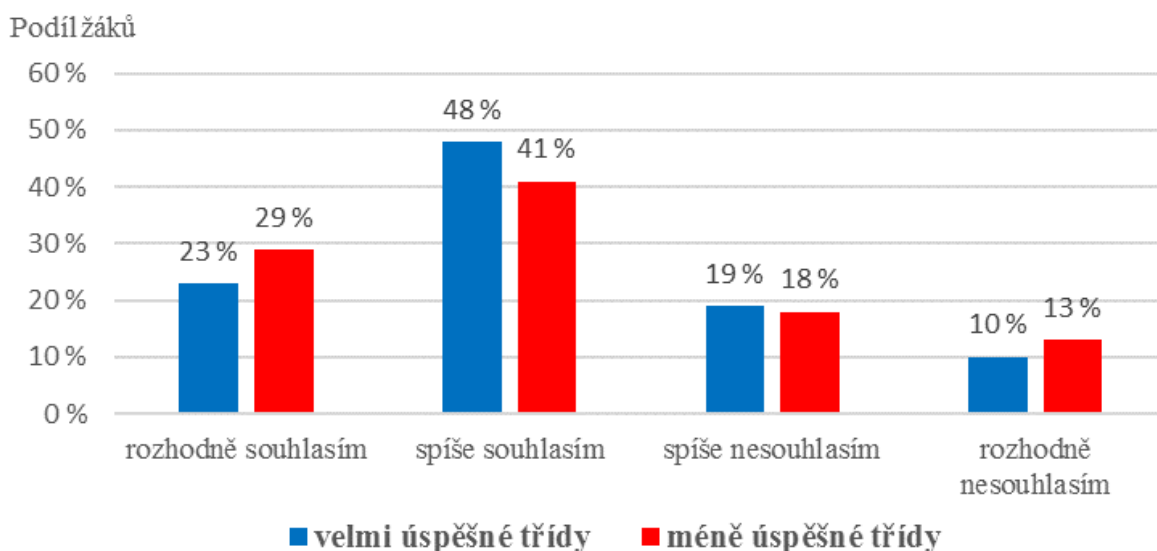
¹⁰ U této kategorie byly v rodičovském dotazníku jako příklady vykonávané práce uvedeny: letušky, průvodčí, prodavači, pracovníci restauračních zařízení, pečovatelé, pracovníci vojska a policie (poddůstojníci).

¹¹ Jednalo se o výroky: *Do školy chodím rád/a*. Ve škole se cítím bezpečně. Mám pocit, že jsem ve škole dobře zapadl/a. Ve škole se rád/a vidám se spolužáky. Učitelé v naší škole jsou ke mně spravedliví. Jsem hrdý na to, že chodím do této školy. Ve škole se hodně naučím.

¹² Na čtyřbodové škále: 1 – rozhodně souhlasím, 2 – spíše souhlasím, 3 – spíše nesouhlasím, 4 – rozhodně nesouhlasím.

souhlasí, než je v méně úspěšných třídách (29 %). Při sloučení četností odpovědí „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“ už rozdíl nepozorujeme (zhruba 70 % v méně i více úspěšných třídách). V míře souhlasu s výrokem *mám pocit, že jsem ve škole dobře zapadl/a* v zásadě rozdíly nejsou a rozhodně s nimi souhlasí kolem 55 % žáků v méně i velmi úspěšných třídách, s výrokem *ve škole se cítím bezpečně* nesouhlasí (rozhodně a spíše) jen mírně větší podíl žáků v méně úspěšných třídách (16 %) než ve třídách velmi úspěšných (13 %).

Graf č. 7 Míra souhlasu žáků s tvrzením „Do školy chodím rád/a“ (dělení na velmi úspěšné a méně úspěšné třídy dle výsledků žáků v přírodovědě) – TIMSS 2015

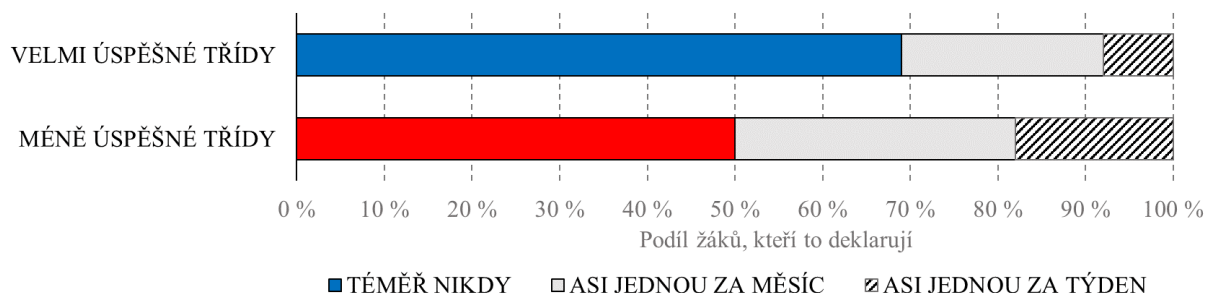

Problematika výskytu **šikany ve školách** je v šetření TIMSS 2015 vyjádřena souhrnným ukazatelem „šikana mezi žáky“¹³. Větší podíl žáků v méně úspěšných třídách (18 %) deklaruje, že nějakou formu šikany zažívá zhruba jednou týdně, než je tomu ve velmi úspěšných třídách (8 %). Průměr ČR je 12 %. Ukazuje se tak souvislost mezi častějším výskytem šikany mezi žáky a jejich horšími studijními výsledky.

V šetření TIMSS 2011 nebylo v zadání otázky uvedeno, že je zahrnuto i obtěžování prostřednictvím SMS zpráv a internetu. Proto nemůžeme index srovnávat.

¹³ Tato problematika byla zjišťována přímo u žáků, kteří odpovídali na otázku: „Jak často ti v tomto školním roce žáci vaší školy provedli něco z následujících věcí?“ (Týká se i věcí, které se staly prostřednictvím SMS zpráv nebo internetu.) Ukazatel byl zkonstruován dle četnosti zažívání osmi různých typů a stupňů šikany ve škole: *vysmívali se mi nebo mi nadávali; nechtěli si se mnou hrát nebo si povídat; rozšiřovali o mně lži; něco mi ukradli; uhodili mě nebo zranili; nutili mě dělat něco, co jsem nechtěl; šířili o mně informace, které mě ztrapňovaly; vyhrožovali mi*. Četnost byla uváděna na čtyřbodové škále: 1 – nejméně jednou za týden, 2 – jednou nebo dvakrát za měsíc, 3 – několikrát za rok, 4 – nikdy. Na základě skóre na zkonstruované škále byly pro tento ukazatel vytvořeny tři kategorie: téměř nikdy, asi jednou za měsíc, asi jednou týdně.

Graf č. 8 Souhrnný výskyt šikany deklarovaný žáky (dělení na velmi úspěšné a méně úspěšné třídy dle výsledků žáků v přírodovědě) – TIMSS 2015

Při podrobnějším pohledu zjišťujeme, že v kategorii „nejméně jednou za týden“ se ve dvojnásobné míře (zhruba 20 % žáků oproti 10 %) objevují u méně úspěšných tříd v porovnání s velmi úspěšnými třídami tyto jevy: *vysmívali se mi nebo mi nadávali* a *nechtěli si se mnou hrát nebo povídat*. Ostatní jevy jsou méně frekventované, ale až v trojnásobně větší míře se u méně úspěšných tříd objevují tyto formy šikany: *rozšiřovali o mně lži, nutili mě dělat něco, co jsem nechtěl/a, šířili o mně informace, které mě ztrapňovaly, a vyhrožovali mi*. Nejmenší rozdíl a nejnižší frekvence je u obou podskupin v případě *krádeže*.

Srovnání TIMSS 2015 a 2011:

Třetina žáků méně úspěšných tříd se v roce 2011 nejméně jednou za týden setkala s výsměchem nebo nadávkami. V roce 2015 tento podíl klesl na pětinu.

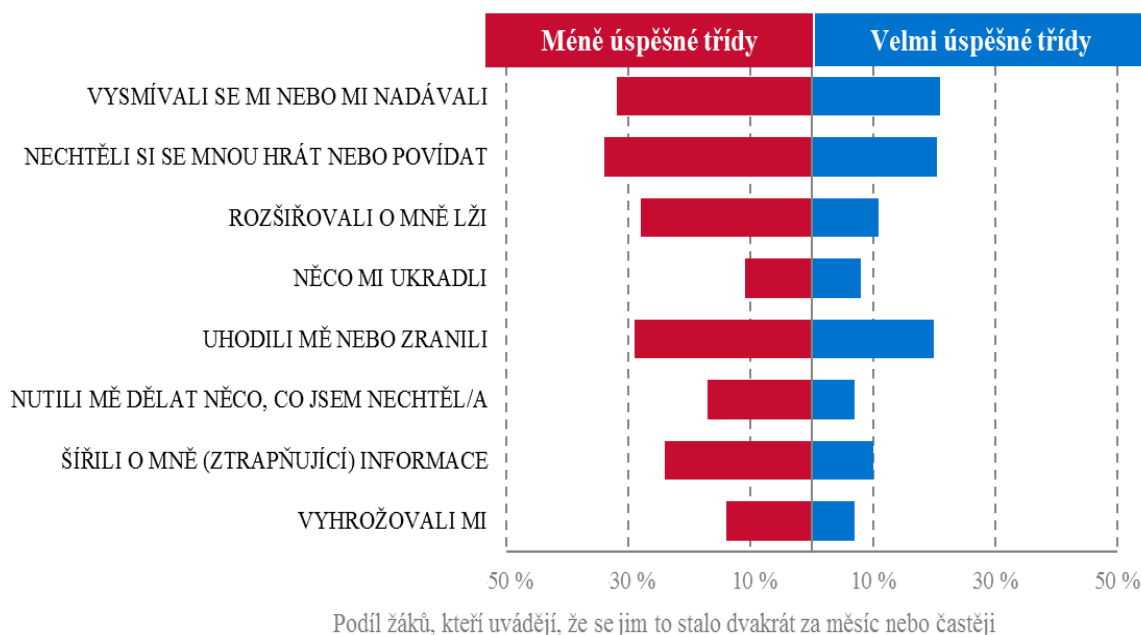
V roce 2015 se více než pětina žáků v méně úspěšných třídách nejméně jednou za týden setkala s odmítnutím ze strany spolužáků (*nechtěli si se mnou hrát nebo povídat*). V roce 2011 se to blížilo třetině žáků.

V roce 2011 se pětina žáků méně úspěšných tříd potýkala s šířením lží o své osobě. V následujícím šetření to bylo o pět procentních bodů méně.

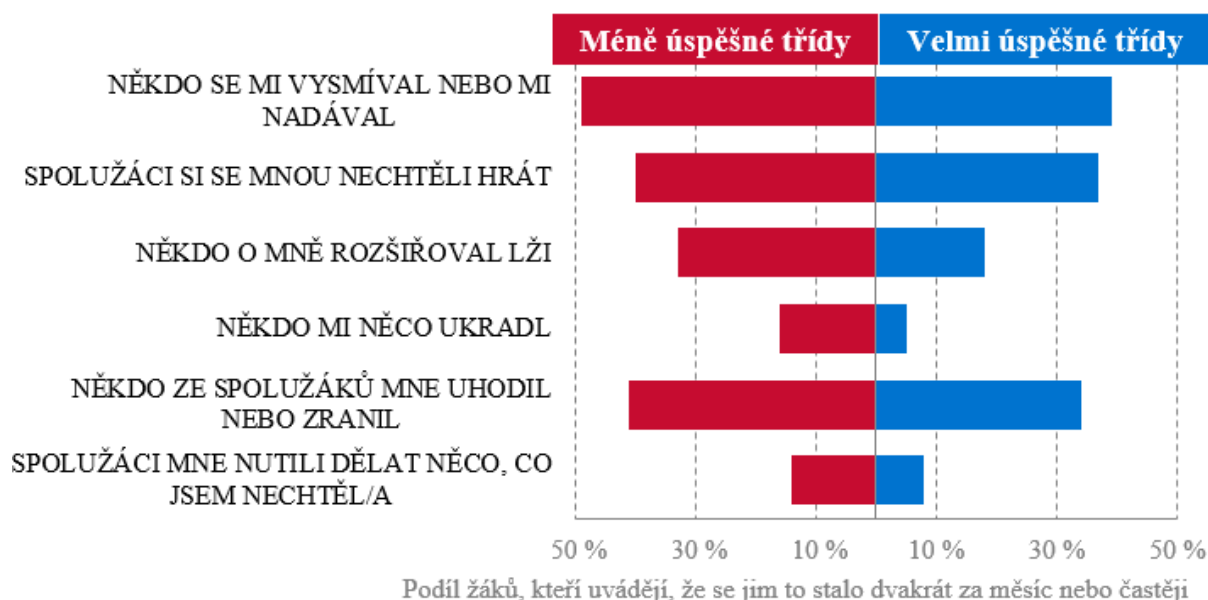
Žáci méně úspěšných 4. tříd zaznamenali mezi lety 2011 a 2015 pokles výskytu fyzických útoků ze strany spolužáků nejméně jednou týdně o téměř 10 procentních bodů.

Závěrem můžeme říci, že podle zjištění TIMSS se míra intenzity šikany mezi žáky 4. tříd snižuje. Žáci z méně úspěšných tříd zažívají ve škole obecně více šikany ve srovnání s žáky z velmi úspěšných tříd. V roce 2011 byl její výskyt častější než v roce 2015.

Graf č. 9 Výskyt jednotlivých forem šikany dle výpovědí žáků z méně úspěšných a velmi úspěšných tříd (dělení dle výsledků českých žáků v přírodovědě) – TIMSS 2015
„Jak často ti v tomto školním roce žáci z vaší školy provedli něco z následujících věcí?“ (Týká se i věcí, které se staly prostřednictvím SMS zpráv nebo internetu.)

Graf č. 10 Výskyt jednotlivých forem šikany dle výpovědí žáků z méně úspěšných a velmi úspěšných tříd (dělení dle výsledků českých žáků v přírodovědě) – TIMSS 2011
„Jak často se ti letos ve škole staly následující věci?“

7 Doplnění kontextu analýzy – zjištění z národní inspekční činnosti

Zjištění popsaná v předchozích kapitolách se konkrétně týkají tříd pocházejících z 57 základních škol zapojených do šetření TIMSS 2015 – velmi úspěšné třídy pocházely z 27 škol a méně úspěšné z 30 škol. Naším záměrem bylo prostudovat další zdroje informací o těchto konkrétních školách, které má Česká školní inspekce k dispozici, a dát je do souvislosti s uvedenými zjištěními získanými z mezinárodních šetření.

Prvním zdrojem informací byla výběrová zjišťování výsledků žáků zaměřená na oblast přírodních věd nebo matematiky, která byla realizována ve školních rocích 2013/2014, 2014/2015 a 2015/2016. Pro zmíněných 57 škol jsme mapovali, zda se v uvedené době účastnily některého ze zjišťování výsledků žáků v oblastech¹⁴:

- přírodovědný přehled (9. ročník ZŠ),
- přírodovědná gramotnost (8. ročník ZŠ),
- matematická gramotnost (6. ročník ZŠ).

Druhým zdrojem informací byla zjištění z komplexní inspekční činnosti formulovaná v inspekčních zprávách. Komplexní inspekční činnost se zaměřuje na hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání, přičemž naše pozornost byla zaměřena především na zjištění týkající se hodnocení průběhu vzdělávání.

Z důvodu změny metodiky komplexní inspekční činnosti a nastavení obsahu inspekční zprávy bylo možné pracovat se zjištěními získanými od druhé poloviny roku 2014 pro přibližně polovinu škol v obou výše popsaných skupinách.

Získáváme tak významný doplňující pohled týkající se konkrétních škol na poznatky, které byly z hlediska sledovaných znaků velmi úspěšných a méně úspěšných tříd formulovány na základě dat z mezinárodních šetření TIMSS 2015 a TIMSS 2011.

Méně úspěšné třídy patřily do škol, které se častěji vyznačovaly následujícími rysy:

- V rámci výběrového zjišťování výsledků žáků dosahovali žáci těchto škol podprůměrné úspěšnosti.
- Komplexní inspekční činnost poukazovala z hlediska výuky přírodovědných předmětů na prvním i druhém stupni na převahu frontální výuky s nižší mírou zapojování učebních pomůcek a didaktické techniky a s nižší mírou zapojení činností vyžadujících samostatný aktivní přístup žáků.
- Pojetí výuky nekladlo příliš důraz na snahu motivovat žáky (převaha žáků s nižší motivací k učení).

Velmi úspěšné třídy patřily do škol, které se častěji vyznačovaly následujícími rysy:

- V rámci výběrového zjišťování výsledků žáků dosahovali žáci těchto škol průměrné či nadprůměrné úspěšnosti.
- Komplexní inspekční činnost poukazovala z hlediska výuky přírodovědných předmětů na prvním i druhém stupni na využívání efektivní frontální výuky doplňované o další činnosti (např. skupinová práce).

¹⁴ V obou skupinách škol se přibližně čtvrtina z nich v uvedeném období účastnila některého výběrového zjišťování zaměřeného na uvedené oblasti.

- Míra využívání učebních pomůcek a didaktické techniky byla vyšší – a způsob využívání vytvářel podnětnější výukové prostředí.
- Žákům byla v hodinách častěji poskytována okamžitá zpětná vazba. V hodinách byla patrná snaha o vyšší vstupní motivaci žáků a snaha o průběžné motivační hodnocení žáků.
- V hodinách byla pozornost věnována experimentům či simulacím reálné situace a aplikaci učiva během ní.